

Η ΤΟΥΡΚΟΦΩΝΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ

1453-1924¹

«Ἡ Πόλις ἑάλω!». «Τὸ βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως» ἦν ἤδη «ἔστως ἐν τόπῳ ἁγίῳ»², φερέοικος δ' ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Γεννάδιος ὁ Σχολάριος, ἀφοῦ ἔμεινε τρεῖς περίπου μῆνας ἐν τῷ Ναῷ τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων, μετέφερε τοὺς πενάτας τοῦ Πατριαρχείου εἰς τὸν Ναὸν τῆς Παμμακαρίστου, ὁπότε ἡμέραν τινὰ μελετῶν ἐν τῷ παρεκκλησίῳ τοῦ Ναοῦ, δέχεται ἀπροόπτως τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ γαύρου Πορθητοῦ, ζητοῦντος παρ' αὐτοῦ Ἐκθεσιν τῆς Χριστιανικῆς πίστεως. Ὁ σοφὸς Πατριάρχης διετύπωσε ταύτην μέσον ἐρμηνέως, μεταγλωττισθεῖσαν εἴτα καὶ ἐγγράφως, χάριν τοῦ Σουλτάνου, εἰς τὴν τουρκοαραβόγλωσσον, ὑπὸ τοῦ καδῆ (ἀρχιδικαστοῦ) Βερροίας Ἀχμέτ³.

Ἀκριβολόγος ἐν ταῖς συγγραφαῖς του, ὁ Σχολάριος ἀπεφάσισεν ὅπως ὁμοῦ μετὰ τῆς ρηθείσης ἐκθέσεώς του περισώσῃ καὶ τὸ τουρκικὸν κείμενον τοῦ Ἀχμέτ, ὅστις, εἰκάζω, ὑπῆρξε καὶ ὁ ἀνώνυμος ἐρμηνεὺς τῆς Ἐκθέσεως. Ἐγραψεν ὅθεν αὐτό, ὑπαγορεύοντος πάντως τοῦ Ἀχμέτ, ὅσον ἡδυνήθη καλλίτερον δι' ἑλληνικῶν χαρακτήρων, ἀγνοῶν ὅμως, ὡς φαίνεται, τὴν τουρκικὴν γλῶσσαν, κακῶς ἔγραψε τὰ ὑπαγορευόμενα, διασπῶν λέξεις καὶ συνδέων τμήματα αὐτῶν μετ' ἄλλων (μεβ-τζουδάτουρ ἀντὶ μεβδζούτδηρ. μπου-ναροῦν ἀντὶ μπουνλαρήν. οὔτζισι-φὰτ καὶ οὔτζισι φέτ ἀντὶ οὔτς σηφάτ. ἔργερ τὲ ἀντὶ χέρ γερτέ. τὸ γὰρ ἀντι ντογάρ. Ἰχτι κατιμῆς ἀντὶ ἰχτικατημῆζ. τεγιούτε-σμιὲ ἀντὶ τεγί τεσμιέ. οὔτζιτε-γιούλ ἀντὶ οὔτς τεγίλ), οὕτως ὥστε πρέπει νὰ γνωρίζῃ τις καλῶς τὴν τουρκικὴν διὰ νὰ ἐννοήσῃ τὸ ὑπὸ τοῦ σοφοῦ Πατριάρχου διασωθὲν κείμενον τῆς ἄλλως τε ὑπὸ τοῦ Ἀχμέτ κακῶς καὶ ἐλαττωματικῶς γενομένης ἀποδόσεως τῶν λόγων του⁴.

Ὁ Σχολάριος, σχὼν τὴν ἔμπνευσιν ὅπως γράψῃ τουρκικὰ δι' ἑλληνικῶν

¹ Ἀνακοίνωσις γενομένη ἐνώπιον τῶν μελῶν τοῦ φιλολογικοῦ τμήματος τοῦ Γ' ἐν Ἀθήναις Βυζαντινολογικοῦ Συνεδρίου τῇ 13ῃ Ὀκτωβρίου 1930.

² Ματθ. 24, 15.

³ Μαρτ. Κρουσίου, *Turcograecia* με', σελ. 16.—Ἱστορ. Πολιτ. Κ/Πόλεως, σελ. 29-30.—Ἱστορ. Πατριαρχ. Κ/Πόλεως σελ. 83-84.—Μανουὴλ Μαλαξοῦ, *Excerptum ex Patriarchica Croleos Historia*, Ἑλλ. Πατρολ. CLX, σελ. 311-318.

⁴ Γεννάδιος Σχολάριος, Ἑλλ. Πατρολ. CLX, σελ. 333-352.

χαρακτήρων, οὐδὲ πόρρωθεν ἡδύνατο νὰ προΐδῃ ὅτι διὰ τῆς πρωτοβουλίας του ταύτης θὰ ἀπέβαινεν ἀσυναισθήτως ἐθνικὸς εὐεργέτης καὶ σωτὴρ τῶν Ἑλλήνων τῆς Ἀνατολῆς.

Τῶν Ἑλλήνων τῆς Ἀνατολῆς!

Εἰς τὰ βάθη τοῦ Μικρασιατικοῦ ὑπὲρ, ἐκεῖ ὅπου ἐπὶ τῆς Βυζαντιακῆς Αὐτοκρατορίας ἐξόχως διεκρίνετο τὸ Ἀνατολικὸν Θέμα, ἐξ οὗ εἶτα κατὰ συνεκδοχὴν ἐκλήθη ὅλη ἡ χώρα «Ἀνατολή», ὑπῆρχε καὶ ἦνθει ἀπὸ 21 αἰώνων, μέχρι τέλους Αὐγούστου τοῦ 1924, συμπαγῆς καὶ σφύζων Ἑλληνισμός, ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Καππαδοκίας. Ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ Ζ' αἰῶνος π. Χ. ἀποικίαι Μιλησίων εἶχον ἰδρυθῆ εἰς τὰ παράλια τῆς Β. Καππαδοκίας ἐπεκταθεῖσαι βραδύτερον μέχρι τῶν ἐνδοτέρων τῆς χώρας. Ἀλλ' ἤρχεσε τὸ δαιμόνιον τῆς ἐνθουσιώδους Καππαδοκικῆς δυναστείας τῶν Ἀριαράθων καὶ Ἀριοβαρζανῶν, αὐτοβούλως καὶ αὐθορμήτως, ἀλλὰ καὶ δι' ἀγχιστείων ἐξελληνισθείσης, ὅπως προκαλέσῃ κατὰ πρῶτον τῷ 240 π. Χ. ἐπὶ Ἀριαράθους Δ' καὶ εἶτα τῷ 174 π. Χ. ἐπὶ Ἀριαράθους Ε' τοῦ Εὐσεβοῦς, τὴν ἐκ Μακεδονίας πάντως, ἀλλὰ καὶ ἐκ Κυκλάδων καὶ Κρήτης καὶ Λακωνίας ἀποίκισιν κόσμου ὅλου Ἑλλήνων ἀποίκων καὶ ἵδρυσιν πλήθους Ἑλληνικῶν πόλεων, οἷαι ἡ Ἀριαράθεια καὶ Δάμεια καὶ Εὐσέβεια ἡ πρὸς τῷ Ταύρῳ (Τύανα) καὶ Εὐσέβεια ἡ πρὸς τῷ Ἀργαίῳ (Μάζακα) καὶ ἡ Ἀρχελαῖς καὶ Σεβαστή καὶ τὰ ὑπὸ Τιγράνου διὰ καταστροφῆς 12 Ἑλληνίδων Καππαδοκικῶν πόλεων ἰδρυθέντα Τιγρανόκερτα¹. Οἱ ἄποικοι οὗτοι προσέδωκαν τοιαύτην ἑλληνικὴν χροιάν εἰς τὴν χώραν, ὥστε ἐντὸς 20 ἐτῶν «ἡ παρὰ τοῖς Ἑλλήσιν ἀγνωσμένη πάλαι Καππαδοκία τότε τοῖς πεπαιδευμένοις ἐμβιωτήριον ὑπῆρχεν»² καὶ ἐστία πάσης Ἑλληνικῆς σοφίας. Μετὰ ἓνα αἰῶνα οἱ βασιλεῖς τῆς Καππαδοκίας Ἀριοβαρζάνης Β' (64-55 π. Χ.) καὶ Ἀριοβαρζάνης Γ' (55-43 π. Χ.) ἀνήγειραν ἐν Ἀθήναις ἰδίᾳ δαπάνῃ τὸ ὑπὸ τὴν Ἀκρόπολιν ὑπὸ Ἀριστίωνος ἐμπρησθὲν Ὀρδεῖον τοῦ Περικλέους καὶ ἀνηγορεύθησαν Εὐεργεταὶ τῶν Ἀθηνῶν³. Καὶ ἠϋξήθη ὁ Καππαδοκικὸς Ἑλληνισμὸς καὶ παρήγαγεν ἄνδρας οἷοι Στράβων καὶ Πausanίας οἱ γεωγράφοι, καὶ οἱ Τυανεῖς Φίλων ὁ γεωμέτρης καὶ Χρύσιππος καὶ Ἀπολλώνιος καὶ Ρωμανὸς Διογένης, καὶ ὁ Ἀρεταῖος, καὶ ὁ Βασίλειος καὶ Γρηγόριος καὶ λοιποὶ φωστῆρες τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἡ δυναστεία τῶν Ἰσαύρων καὶ τῶν Κομνηνῶν. Ἐκεῖ, εἰς τὴν ἐν Καισαρείᾳ περίφημον φιλοσοφικὴν καὶ ρητορικὴν Σχολὴν ἔστειλε πρὸς σπουδὴν ἐκ Παρισίων Κωνστάντιος ὁ Χλωρὸς τοὺς ἀνεψιούς του Γάλλον καὶ Ἰουλιανὸν τὸν μετέπειτα Παραβάτην. Εἰς 23.000.000 ὑπολογίζει ὁ Παπαρρηγόπουλος τὸν Ἑλλη-

¹ Ἀππιανοῦ, Μιθριδάτειος, 678,67. — Πλουτάρχου, Λούκουλλος XXI. — Στράβωνος, Γεωγρ. ΙΑ' 532,15. ΙΒ' 539,9.

² Διοδώρου Σικελιώτου, Βιβλ. ἱστορ. VI, ἐκ τῆς ΔΑ', (Eclog. III, σ. 517 ἐξ.)

³ C. I. G., Vol. I, Pars II, CI. VII. Cap. I, 357 p. 429. (ἴδε τὴν ἐπιγραφὴν ἐπ' τόπου δεξιᾷ τῷ εἰσιόντι εἰς τὸ θέατρον Διονύσου).

νισμόν τοῦτον κατὰ τὴν ἀκμήν του. Πλὴν ἀπὸ τοῦ 838 μ. Χ. ἐπὶ τοῦ Χαλί-φου Ἀλ-Μοτασέμ ἡ Ἀνατολὴ ἔπεσεν. Ἐπῆλθεν ὁ χειμαρρὸς τῶν Σαρακηνῶν καὶ τῶν Τούρκων. Οἱ Ἕλληνες τῆς Ἀνατολῆς ἐσφάγησαν, ἐξηνδραποδίσθη-σαν, ἐξισλαμίσθησαν. Ἡ χώρα ἡρημώθη. Καὶ τότε, κατὰ τὴν παράδοσιν ἣν ἐπιρρωννύουν διάλεκτοι, ἥθη, ἔθιμα, χαρακτηρῆς ἀλλὰ καὶ ὀνόματα πολισμά-των, δευτέρα μετοικεσία Ἑλλήνων, ἐκ τῶν νήσων βίᾳ γενομένη ὑπὸ τῶν Σουλτάνων, ἐπύκνωσε ἅπῳς τὸν ὑπολειπόμενον ἀψυχοῦντα ἰθαγενῆ Χριστια-νικὸν Ἑλληνισμόν. Καὶ ἐπανήρχισαν νὰ ἀξιάωνται, ὁπότε, κατὰ τὴν παρά-δοσιν ἀλλὰ καὶ κατὰ τουρκικοὺς κώδικας, «ἐξῆλθε δόγμα» παρὰ Σουλτάνου ἀπαγορεῦον τὴν χρῆσιν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης, ἐπὶ ποιῇ ἀποκοπῆς τῶν γλωσ-σῶν. Πάντως διὰ ποικίλους λόγους ἡ Ἑλληνικὴ ἔπαυσε νὰ ἀκούηται ἔκτοτε, ἐκτὸς δ' ὠρισμένων δυσπροστίτων περιφερειῶν, οἱ πάντες ὠμίλουν τουρκικά.

Καίτοι πλεόν τουρκόφωνοι οἱ Ἕλληνες τῆς Ἀνατολῆς, πλὴν τῶν δια-λεκτικῶς Ἑλληνοφώνων, καίτοι κυριολεκτικῶς ἀποδεκατισθέντες, ἀπομεινάν-τες δὲ μόνον 2.300.000, δὲν ἐχάθησαν διὰ τὸν Ἑλληνισμόν. Ἔσχον τὴν ἔμπνευσιν νὰ μιμηθῶσι τὸ εὐτυχεῖς παράδειγμα Γενναδίου τοῦ Σχολαρίου καὶ νὰ γράφωσι τουρκικά δι' ἑλληνικῶν χαρακτήρων. Ἡ γραφὴ αὕτη τοὺς ἔσωσε καὶ ἐγένετο, ὁμοῦ μετὰ τῆς θρησκείας, ὁ συνεκτικὸς δεσμός των πρὸς τὴν ἐπίλοιπον Ἑλληνικὴν φυλὴν, συγκρατήσασα παρ' αὐτοῖς τὸ ἐθνικὸν αἷσθημα ἀλώβητον, ἀλλὰ καὶ τὴν πίστιν τῶν πατέρων των κατὰ πάσης προσηλυτιστι-κῆς ἀποπειρας¹. Τὴν καλὴν ταύτην τύχην τῶν τουρκοφώνων Ἑλλήνων τῆς Ἀνατολῆς δὲν εἶχαν ἄτυχῶς οἱ ἀραβόφωνοι Ἕλληνες τῆς Συρίας καὶ Παλαι-στίνης, οἵτινες ἀναγκασθέντες ν' ἀποδεχθῶσι τὴν γλῶσσαν τῶν κυριάρχων των Ἀράβων ἀντὶ τῆς μητρικῆς των Ἑλληνικῆς, ἔκαμαν ἐν βῆμα περιπλέον καὶ παρεδέχθησαν καὶ τὴν ἀραβικὴν γραφὴν, εἰσαγαγόντες ταύτην καὶ εἰς τὰς ἐκκλησίας των, ἀπολέσαντες δ' οὕτω πᾶσαν ἐπίγνωσιν τῆς ἑλληνικότητός των, ἀρκετοὶ δ' ἔξ αὐτῶν γενόμενοι εὐάλωτοι εἰς ἑτεροδόξους προσηλυτιστάς, ἐγκα-τασταθέντας ἐν μέσφ αὐτῶν² (ἐφημ. «Ἀθῆναι» 7.7. 1908, ἀρ. 2063).

¹ Οἱ τουρκόφωνοι Ἕλληνες τῆς Καππαδοκίας, Τυανίτιδος, Λυκαονίας, Πισιδείας, Γαλατίας, πληθυνθέντες ἵδρυσαν βραδύτερον καὶ συμπαγεῖς παροικίας, κατελθόντες μὲν εἰς Κιλικίαν καὶ Παμφυλίαν καὶ Ἰωνίαν, προβάντες δὲ μέχρι Πόντου καὶ Βιθυνίας (καὶ ἐν αὐτῇ ἔτι τῇ ἐπαρχίᾳ Χαλκηδόνος!), ἐνθεν διεπεραιώθησαν εἰς τὰ εὐρωπαϊκὰ παρά-λια τοῦ Εὐξείνου, ἐγκατασταθέντες ἐν Βάρη, Πύργῳ, Βαλτακίῳ καὶ Παζαρδζικίῳ. Τοὺς τελευταίους τούτους πάντας, μισοῦντες οἱ Βούλγαροι διὰ τὴν ἑμμονὴν των εἰς τὸν Ἑλλη-νισμόν, ἐκάλουν περιφρονητικῶς Γκαγκαούζους ἢ Κακαούζους, διὰ τοῦ ὀνόματος δηλονότι τῆς σκυθικῆς φυλῆς τῶν Ὀγούζων ἢ Γαῖγαβούζων, περὶ ὧν ἐπραγματεύθη ὁ Γ. Δ. Μπαλάστζεφ ἐν τῷ Γ' Βυζαντινολογικῷ Συνεδρίῳ. (Περὶ τῶν δῆθεν «Γκαγκαού-ζων» τουρκοφώνων Ἑλλήνων τῆς Βουλγαρίας καὶ Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας, ἴδε μελέτην Ἀρχιμ. Χρυσοστόμου Διονυσιάτου, ἐν Ἡμερολογίῳ «Ὀδησός», Βάρ-νης, 1890).

² Τὸ σωτήριον τῆς γραφῆς, ὡς συνεκτικοῦ δεσμοῦ πρὸς τὸ λοιπὸν ἔθνος, προσεπι-μαρτυρεῖ καὶ ἡ ὑπὸ τῶν περὶ τὴν Ἀμιδαν, εἴτα δὲ καὶ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις Νικαίας, Νικο-

‘Ολόκληρος φιλολογία ἐσχηματίσθη ἐν τῷ περιέργῳ ἰδιώματι τῆς δι’ ἑλληνικῶν χαρακτήρων γραφῆς τῆς τουρκικῆς, μὴ μελετηθεῖσα εἰσέτι ὑπὸ τῶν φιλολογούντων. Καὶ κατ’ ἀρχάς μὲν ἐξεδηλώθη αὕτη διὰ χειρογράφων, ἐν οἷς προσεπάθουν, ὅπως καὶ ὁ Σχολάριος, ν’ ἀποδώσωσι διὰ ποικίλων ἀτέχνων συνδυασμῶν τοὺς τουρκικοὺς φθόγγους. Τὴν ἀπὸ τοῦ Σχολαρίου ὅμως προέλευσιν καὶ ἐκ τῆς πρωτοβουλίας του ἐν ἀδιακόπῳ ἀλληλουχίᾳ διήκουσαν γραφὴν τῆς τουρκικῆς δι’ ἑλληνικῶν χαρακτήρων μαρτυρεῖ περιτράνωσ το ἀρχαιότατον, τὸ πρῶτον γνωστὸν ἡμῖν ἐντυπον σύγγραμμα, ἐκδοθὲν κατὰ πρῶτον μὲν πιθανώτατα τῷ 1718¹, εἶτα δὲ τῷ 1743 ἐν Ἀμστελοδάμῳ² ἐν τῷ ἰδιώματι τῶν τουρκοφώνων Ἑλλήνων ὑπὸ τὸν τίτλον «Γκιουλζάρι ἱμάνι Μεσιχί» (Ἀπάνθισμα τῆς Χριστιανικῆς πίστεως), ἐν ᾧ ὁ συγγραφεὺς ἀρχιερεὺς³, μετ’ εὐγνωμοσύνης τὴν χάριν ἀποδίδων, ἐξέωρθε καθήκον νὰ ἐκδώσῃ πρῶτιστα πάντων τὰ 20 κεφάλαια τῆς Ἐκθέσεως τοῦ Σχολαρίου μετὰ τῆς τουρκικῆς μεταφράσεως τοῦ Ἀχμέτ, οὐχὶ ὅμως ἐν τῇ ἐσφαλμένῃ διατυπώσει τοῦ Σχολαρίου, ἀλλὰ χωρίζων κανονικῶς τὰς λέξεις καὶ διορθῶν αὐτάς, χωρὶς νὰ μεταβάλῃ τὴν φρασεολογίαν, οὕτως ὥστε τὸ κείμενον νὰ καθίσταται καταληπτόν. Τὰ ἐν τῷ πολυτίμῳ τούτῳ πρῶτῳ τουρκοφώνῳ βιβλίῳ 20 κεφάλαια τοῦ Σχολαρίου φέρουσι τὴν ἐπιγραφὴν «Μουκάδδεμα Σταμπὸλ πατριγὶ πουλουνὰν μερχοὺμ Κὺρ Γεννάδιος Σχολάριοσιν Χριστιαν-λαρὴν σαλιχ δινινὲ δαῖρ τανζήμ ἔτδιγὶ παπλὰρ πεγιανηνδὰδ-δηρ»⁴. Ὀλίγον βραδύτερον, τῷ 1816, ἕτερος συγγραφεὺς, ὁ Ἀγιοταφίτης Προκόπιος ὁ Ναζιανζηνός, καὶ αὐτὸς τοῦ Σχολαρίου πάλιν ἐξέδωκε τύποις τὴν Εὐσύνολτον διδασκαλίαν περὶ συγγνωστῶν καὶ θανασίμων ἁμαρτημάτων «Ἰσταμπὸλ πατριγὶ ὀλὰν Γεννάδιος Σχολάριος χαζρετλε-ρινίν... τααλίμι μουχτασαρινῆν γιουνανιδὲν λισάνι τουρκιγὲ τερτζουμσεῆδηρ». Ποικίλαι ἄλλαι ἐκδόσεις ἐγένοντο κατόπιν ἐν Λειψίᾳ, Βιέννῃ, Βενετίᾳ, Κωνσταντινουπόλει, Ἀθήναις, Βουκουρεστίῳ, Σμύρνῃ, Σύρῳ, Καισαρείᾳ, Ὁδησσῷ καὶ ἀλλαχοῦ, συγγραμμάτων φιλολογικῶν, ἱστορικῶν, φιλοσοφικῶν, ἐπιστημονικῶν, θρησκευτικῶν, ἐκκλησιαστικῶν, ἱατρικῶν,

μηδείας, καὶ αὐτῆς ἔτι τῆς Χαλκηδόνης!, ἴσως καὶ που ἀλλαχοῦ, ἀρμενοφώνων Ἑλλήνων ὀρθοδόξων χρῆσις τῆς Ἑλληνικῆς γραφῆς ἐν τῇ ἀρμενικῇ γλώσσῃ, ἐνῷ τάνά-πάλιν οἱ τουρκοφῶνοι Ἀρμένιοι τῆς Καισαρείας καὶ Ἀγκύρας καὶ οἱ ἐξ αὐτῶν εἰς Κ/Πολιν μέτοικοι, μιμηθέντες πολὺ βραδύτερον τὸ παράδειγμα τῶν τουρκοφώνων Ἑλλήνων, ἔγραφον τουρκικὰ δι’ ἀρμενικῶν χαρακτήρων, ἐκδόντες πλεῖστα βιβλία, ἐφημερίδας καὶ περιοδικὰ ἐν τῷ ἰδιώματι τούτῳ.

¹ Ἀντίτυπον τῆς σπανιωτάτης ταύτης ἐκδόσεως σώζεται ἐν τῇ Σιδεριδεῖ Βιβλιοθήκῃ.

² Ἐν Ἑθνικῇ Βιβλιοθήκῃ ἐν Μονῇ Λαύρας ἐν Μετοχίῳ Παναγίου Τάφου ἐν ΚΠ.

³ Μετριοφρόνως κρύπτει τὸ ὄνομά του ὑπὸ μόνα τὰ ἀρχικά Β. Ι.

⁴ Νεώτεροι ἐκδόσεις αὐτοῦ ἐγένοντο τῷ 1803 ἐν ΚΠ. (ἀντίτυπα ἐν τῇ Ἑθνικῇ καὶ ἐν τῇ Σιδεριδεῖ Βιβλιοθήκῃ) καὶ τῷ 1883 ὑπὸ Γ. Ἰ. Ἀἰμέλογλου ἐν ΚΠ.

κοινωνιολογικῶν κλπ. βιβλίων, ἑφημερίδων, περιοδικῶν, λεξικῶν, φυλλαδίων, ἔγκυκλίων. Χάρις εἰς τὰς ἐκδόσεις ταύτας μανθάνομεν τὴν ὑπόστασιν ἑλληνικῶν τυπογραφείων ἀγνώστων παρὰ Λάμπρῳ, Παρανίκῃ καὶ Γεδεών¹. Ἀνακαλύπτομεν κρυπτογραφικὰ ὀνόματα ἀγνώστων συγγραφέων². Καὶ θαυμάζομεν συγγραφεῖς οἱοὶ ὁ πολυγραφώτατος Σεραφεῖμ ὁ Πισίδειος εἶτα Ἐπίσκοπος Ἀγκύρας, ὁ ἐξ Ἀλεξανδρέτας ἱερομόναχος Γερμανὸς (1759-1805), πρῶτος ἰδρυτὴς σχολῶν ἐν τῇ Ἐπαρχίᾳ Καισαρείας καὶ πρῶτος μεταφράσας ὁλόκληρον τὴν Π. καὶ Ν. Διαθήκην ὁ Καισαρείας Παῖσιος, ἰδρυτὴς τοῦ πρῶτου τυπογραφείου ἐν τῇ παρὰ τὴν Καισάρειαν Μονῇ Φλαβιανῶν τῷ 1837³, ὁ Ἀναστ. Χ' Γρ. Καρακιουλάφης—ὃν ἐσφαλμένως Α. Π. Βρετὸς καὶ Παρανίκας καὶ Νίκος Βέης καὶ ὁ σεβαστὸς μοι Μυστακίδης καὶ τὸ Λεξικὸν Ἐλευθερουδάκη καλοῦσι Καρακουλάρη—ἐκδοὺς τὰ Φυσιογνωμονικὰ τοῦ Ἀριστοτέλους⁴. Ἐπὶ πᾶσιν ὅμως τὸν Κοραῖν τῶν τουρκοφώνων Ἑλλήνων Εὐαγγελινὸν Μισσηλίδη, ἰδρυτὴν τῷ 1840 τῆς πρώτης δι' ἑλληνικῶν χαρακτήρων ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκδοθείσης ἑφημερίδος ΑΝΑΤΟΛΗ (τουρκοφώνου), δι' ἧς, κατὰ τὸν Ραπτάρχη, Ἀνατολὴν τῇ Ἀνατολῇ εὐηγγελίστατο, χαλκέντερον δὲ καὶ ἀκάματον συγγραφέα παντοίων συγγραμμάτων, δι' ὧν ἐξεπαίδευσε τοὺς συμπατριώτας του. Ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ προσπάθεια πρὸς διδασκαλίαν μεθόδων γραφῆς τῆς τουρκικῆς δι' ἑλληνικῶν χαρα-

¹ Τοῦ Παναγ. Χα' Κυριάκογλου, ἔναντι τοῦ Πατριαρχείου ἐν Φαναρίῳ, ἐκδότους τῷ 1764 τὸ Ψαλτήριον τοῦ ἱερομον. Νεοφύτου Ἀχριδέως· τῶν Ἰγνατιαδῶν ἐν ΚΠ., ἐκδότων τῷ 1836 τὴν «Θυσίαν Ἀβραάμ».

² Τοῦ ἐκ Σύλλης τῆς Λυκαονίας ἱερέως Σωφρονίου Χα' Ἀσλάνογλου, προεστῶτος τῆς Ζ. Πηγῆς ἐν ΚΠ. τῷ 1835-1840. Τοῦτου τὸ ὄνομα ἀνευρίσκεται ἐν τῇ ἐν Κ/Πόλει, τύποις Πατριαρχείου, τῷ 1836 ἐκδοθείσῃ «Ζωοδόχῃ Πηγῇ», ἐν περιέργῳ πολλαπλῇ ἀκροστιχίδι διὰ τῶν ἀρχικῶν γραμμάτων, καθέτως ἀναγινωσκομένων, ὧν τῶν λέξεων τῶν ἐξ πρώτων στίχων ὁμοῦ, καὶ εἶτα ἐπίσης τῶν ἐξ τελευταίων στίχων ὁμοῦ, ποιήματος ἐν τέλει τοῦ βιβλίου· ἔχει δ' ὡς ἐξῆς·

Ι	Ε	Α	Σ	Π	Φ	Τ	Μ
Κ	Π	Σ	Η	Α	Ρ	Ε	Α
Ο	Α	Η	Λ	Π	Ο	Ρ	Ε
Ν	Ρ	Ν	Ε	Α	Ν	Τ	Τ
Ι	Χ	Τ	Λ	Σ	Η	Ζ	Τ
ΟΥ	Η	Α	Η	Ω	ΟΣ	ΟΥ	Η

Τὸ σπάνιον τοῦτο βιβλίον ἐσώζετο ἐν τῇ ὑπὸ τῶν ἰθύνοντων διαρπαγείῃ βιβλιοθήκῃ τοῦ Ἑλλήν. Φιλολ. Συλλόγου Κ/Πόλεως. Τὸ ἐν τῇ ἀκροστιχίδι κεκρυμμένον ὄνομα τοῦ συγγραφέως διέφυγε τὴν προσοχὴν τοῦ ἀοιδίμου Ξ. Σιδερίδου, ὅστις περιέγραψε τὸ βιβλίον (ἴδε Ἐκπνεύσαν Φιλολογίαν, ὑπὸ Σ. Ἀ. Χουδαβεργόγλου, ἐν «Ἀπ' Ὅλα» Κ/Πόλεως, ἀρ. 481/482, 18 31 Αὐγούστου 1918, σελ. 11-12).

³ Τοῦτου διευθυντῆς ὑπῆρξεν ὁ ἐκ Μουταλάσσης ἱεροδιάκονος Λεόντιος, εἶτα Μητροπολίτης Νεοκαισαρείας.

⁴ Διὰ τὸ χαρακτηριστικὸν τῆς φιλομαθείας τῶν ἐξεδόθησαν δαπάνη τοῦ ἐκ Τελμησοῦ τῆς Τυαντίδος πρωτομάστορος τῶν καπλῶν, Χατζῆ Κωνσταντῆ, τῷ 1819, ἐν ΚΠ.

κήρων, ἀφ' ἐνὸς μὲν τοῦ Ἀχριδέως Νεοφύτου ἱερομονάχου, ἐν τῷ ὑπ' αὐτοῦ ἐκδοθέντι Ψαλτηρίῳ τῷ 1764¹, εἶτα δὲ τοῦ Μισαηλίδου ἐν «Μουτενεβεβέ» (=Ποικίλα) τῷ 1864². Τὴν ἔμπνευσιν ὅμως τῆς δι' ἐνστίγμων στοιχείων ἀποδόσεως τῶν τουρκικῶν φθόγγων ἔσχε κατὰ πρῶτον τὸ Τυπογραφεῖον Δε-Κάστρο ἐν ΚΠ., ἐκδόσαν τῷ 1826 χωριστὰ μὲν τὸ Τετραευάγγελον, χωριστὰ δὲ πάλιν τὰς πράξεις τῶν Ἀποστόλων καὶ τὰς Ἐπιστολάς, παρέχον δ' ἐν αὐτοῖς ὁδηγίας ἀναγνώσεως τῶν ἐνστίγμων στοιχείων. Διάφορον τούτου σύστημα ἐνστίγμων στοιχείων ἠκολούθησαν οἱ τυπογράφοι Ἰγνατιάδαι, ἐν τῇ «Θυσία Ἀβραάμ» (Χαζρέτη Ἀβρααμ ἡν ζια δὲ τζὸκ τζανὰ μενφαιτλῆ κουρπάν χεκιαγεςῆ) ἐκδοθείση ἐν ΚΠ τῷ 1836, ἕως οὗ ἐπὶ τέλους κατὰ τὴν τελευταίαν 50^{ετιαν} ἀπεκρυσταλλώθη ἡ γραφὴ τῶν 9 φωνηέντων καὶ 24 συμφώνων τῆς τουρκικῆς δι' ἐνστίγμων γραμμάτων, ἀποδιδόντων θαυμασίως πλὴν συμβατικῶς τοὺς τουρκικοὺς φθόγγους, ὡς ἑξῆς. α ᾠ ο ου ὀ οὐ ε ι ι η π π τ τ φ β κ γ χ λ ρ μ ν σ σ ζ ζ τ σ τ ς δς δς³. Τὰ δ καὶ θ, ἀνύπαρκτα ἐν τῇ τουρκικῇ, καθὼς καὶ τὰ ξ, ψ, υ καὶ ω, τηροῦνται διὰ τὰ ἐκ τῆς ἑλληνικῆς ὀνόματα. Π.χ. Θεόδωρος, Ξένη, Ψαλμός, Κυριακή.

Τὸ ἀξιοπερίεργον εἶναι ὅτι, ἐνῶ ἡ ὑπὸ τῶν Τούρκων λαλουμένη πτωχὴ τουρκικὴ γλῶσσα προσέλαβε λέξεις καὶ στοιχεῖα ἐκ τῆς περσικῆς καὶ ἀραβικῆς πρὸς ἔκφρασιν πλείστων ἐννοιῶν, ἡ ἰδιάζουσα τοῖς τουρκοφώνοις Ἑλληνιστικὴ προσέλαβε ταύτας ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς. Οὕτως, ἐνῶ ὁ Τούρκος λέγει Δ ᾠ ρ - οὐ λ - φουν οὐ ν, Δ ᾠ ρ - οὐ λ - φουν ουν οὐ ν, Δ ᾠ ρ - οὐ λ - φουν ουν ᾠ ᾠ, Δ ᾠ ρ - οὐ λ - φουν ουν οὐ (= τὸ Πανεπιστήμιον, τοῦ Πανεπιστηστημίου, τῷ Πανεπιστημίῳ κλπ.) ὁ τουρκοφώνος Ἕλλην λέγει Πανεπιστήμιον, Πανεπιστήμιον ουν, Πανεπιστήμιον α, Πανεπιστήμιον ον. Ἡ Κυριακὴ Μπαζάρ γκι ουν οὐ παρὰ Τούρκους, Κυριακὴ γκι ουν οὐ παρὰ τουρκοφώνους Ἑλλήσιν. Ὁ κανονισμὸς τῆς Ἀδελφότητος Οὐχουβεττίν νιζαμνα μεσί παρὰ τοῖς Τούρκους, Ἀδελφότησιν κανονισμοσ οὐ παρὰ τοῖς Ἑλλήσιν. κ.ο.κ.

Ἡ περίεργος αὕτη Ἑλληνικὴ φιλολογία τῶν Ἑλλήνων τῆς Ἀνατολῆς,

¹ Ἐν αὐτῷ, μετὰ τὸν εἰς τὸν Πατριάρχην Σαμουήλ τὸν Χαντζερῆν πρόλογον, ὁ ἐκ Φαναρίου διάκονος Μελέτιος ἐπεξηγεῖ τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἐπινοηθεῖσαν συνθηματικὴν χρῆσιν τοῦ ἑλληνικοῦ ἀλφαβήτου πρὸς ἀπόδοσιν τῶν φθόγγων. Οὕτω π. χ. τὸ π κλειστόν = b, π ἀνοικτόν = π, ν πανταχοῦ = η (ὅπως παριστῶμεν τὴν φωνὴν η τῆς λέξεως κη ρ η λ τ ῆ, γραφομένην σήμερον ὑπὸ τῶν Τούρκων διὰ τοῦ 1 ἄνευ στιγμῆς), ς πανταχοῦ = Sch, σ = σ κ. ὁ. κ.

² Ἐν τούτῳ, ἐν σελ. 101 - 109, ὁ Μισαηλίδης, ἐκ τῶν 142 εἰδῶν τῶν γραμμάτων τῆς Ἑλληνικῆς τυπογραφίας, χρησιμοποιοῦν τὰ ἐνστιγμα, κατήρτισεν ἀλφάβητον ἐκ 50 εἰδῶν μόνον, ὧν καὶ διδάσκει τὴν χρῆσιν.

³ Ἐκ τῶν ἐνστίγμων τούτων τὸ ᾠ = οὐρανισκόφωνον α· ὀ = ὀ. 8 = ü. ι = j (γερμ.) η = ä (ρουμανικόν.) Π = b. τ = d. κ = g (γερμ.) χ = hj (j γερμ.). σ = sch ζ = j (γαλλ.) τσ = tsch. δς = gi (ιταλ.).

τῶν κατὰ τὸν ἀείμνηστον Παῦλον Καρολίδην τηρησάντων ἀλώβητον τὴν Βυζαντινὴν παράδοσιν, προελθοῦσα οὕτως ἀπὸ τὴν θείαν ἔμπνευσιν τοῦ σοφοῦ Πατριάρχου Γενναδίου τοῦ Σχολαρίου καὶ χρονολογουμένη ὅθεν ἀπὸ τοῦ 1453, ἐξελιχθεῖσα κατὰ τρόπον ἐπιτρέψαντα εἰς τοὺς ἀτυχήσαντας τούτους Ἑλληνας ὅπως ἀνακτήσωσι καὶ πάλιν τὴν γλῶσσαν τῶν προγόνων των, ἔδυσε τῇ 3^ῃ Σεπτεμβρίου 1924, ἀπὸ τῆς ἀποφράδος δηλαδὴ ἡμέρας καθ' ἣν οἱ Ἑλληνες τῆς Ἀνατολῆς ἐξεργιζώθησαν ἀπὸ τῶν προαιωνίων ἐστιῶν των.

Διδακτικωτάτῃ θὰ ἀπέβαινεν ἡ καταγραφή καὶ μελέτῃ τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις Ἀθηνῶν (Ἑθνικῇ καὶ Σιδεριδεῖφ, καὶ ἐν τοῖς Μικρασιατικοῖς κειμηλίοις τοῦ Μπενακείου Μουσείου), Ἀθῶ, Κ/Πόλεως (Μεγάλῃς τοῦ Γένους Σχολῆς, Θεολ. Σχολῆς Χάλκης καὶ Μετοχίου τοῦ Παναγίου Τάφου· τοῦ Ἑλλήν. Φιλολογικοῦ Συλλόγου, φεῦ! δὲν ὑπάρχουν πλέον!), Παρισίων (Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης), Λονδίνου (Βρεττανικοῦ Μουσείου), Ρώμης (Βατικανοῦ) καὶ εἰπου ἀλλαχοῦ ἀποκειμένων τουρκοφώνων Ἑλληνικῶν χειρογράφων καὶ ἐντύπων περὶ τῆς σπουδαιότητος αὐτῶν εὐγλωττότατα ὁμιλεῖ ὁ Γ. Ἀρβανιτάκης ἐν τῷ ὑπ' αὐτοῦ προσφάτως γαλλιστὶ ἐκδοθέντι προχείρῳ καταλόγῳ τῶν τοιούτων χειρογράφων μόνον, τῶν περιωθέντων, σὺν τοῖς ἄλλοις κειμηλίοις καὶ ἐντύποις, ὑπὸ τῶν ἐκ τῆς Ἀνατολῆς ἐκριζωθέντων Ἑλλήνων. Ἡ μελέτῃ αὐτῶν θὰ ἐδίδασκε πῶς οἱ ἐν ταῖς ἀποκέντροις ἐκείναις ἐσχατιαῖς τῆς Ἀνατολῆς, παρ' ὅλα τὰ ἀνήκουστα δεινοπαθήματα, τὸν ἐθνισμὸν καὶ τὴν θρησκείαν των στερεῶς τηρήσαντες τουρκόφωνοι πλὴν ἀγνότατοι ἐκεῖνοι Ἑλληνες ἀπεδείχθησαν ἀντάξιοι τῶν πατροπαράδοτων τοπικῶν παραδόσεών των, διὰ φιλομαθείας χαρακτηριστικῆς ἀναπτύξαντες ἰδιάζουσιν φιλολογίαν. Οἷος δῆποτε θαυμασμὸς καὶ σεβασμὸς πρὸς αὐτοὺς δὲν θὰ ἦτο ἐπαρκὴς πρὸς ἐκτίμησιν τῆς ἀθορύβου ἐθνικῆς καὶ τοῖς πολλοῖς ἀγνώστου ἐργασίας αὐτῶν.

Ἐκ τῆς κατὰ τὸ δυνατόν ἀκριβοῦς χρονολογικῆς βιβλιογραφίας τῶν ἑμοὶ γνωστῶν τουρκοφώνων ἑλληνικῶν ἐντύπων, ἦν ἀπὸ ἐτῶν συστηματικῶς καταρτίζω, παραθέτω ἐνταῦθα συνοπτικὸν πῖνακα τοῦ Α' Μέρους, ἥτοι τῶν ἀπὸ τοῦ 1718 μέχρι τοῦ 1860 (ἐποχῆς τοῦ Εὐαγγελينوῦ Μισαηλίδου) ἐκδοθέντων.

**Συνοπτικός χρονολογικός κατάλογος
τῶν ἀπὸ τοῦ 1718 μέχρι τοῦ 1860 τύποις ἐκδοθέντων
τουρκοφῶνων ἑλληνικῶν συγγραμμάτων.**

1.	B. I. ἀρχιερέως Γκιουλζάρι ἱμάνι Μεσιχί.	Α' ἔκδοσις	Ἀμστελόδαμον	1718;
2.	»	»	»	»
3.	Σεραφεῖμ Πισιδεῖον. Ἰτιλά κελαμί τζανά κεφατελου...	Α' ἔκδοσις	Βενετία	1753
4.	»	Κολάι ἱμάν νασιχετου...	Α' »	»
5.	»	Χατζετναμέ κιταπή Σουλτάν Βαλιτουλάχ...	Α' ἔκδ. Βενετία	1756
6.	»	Τζούμλε σενενίν Κυριακληρινέ... νασαατλά	Α' ἔκδ. »	1756
7.	»	»	Β' »	»
8.	»	Προσκυνητάριον Ἱερουσαλήμ	Α' ; ; ;	»
9.	»	»	Β' ἔκδοσις Λειψία	1758
10.	Νεοφύτου Ἀχριδέως. Ψαλτήριον		Κ/Πολις	1764
11.	Παρθενίου Μεταξοπούλου. Ταλήμ Μεσιχί Ὁρθόδοξος ..		Βουκουρέστιον	1768
12.	Σεραφεῖμ Πισιδεῖον. Διήγησις.. ἀγ. Κλήμεντος καὶ Ἀγαθαγγέλου.	Α' ἔκδ. Βενετία		1776
13.	»	Προσκυνητάριον Ἱερουσαλήμ	Γ' ἔκδοσις Λειψία	1780
14.	»	Ψαλτήριον	Βενετία	1782
15.	»	Ρούχ ἀφιετλιγί (Ἐκλόγιον Ἀγαπίου Κρητός)	»	1782
16.	»	Ἀζήμ πατησσάχ Μοναστήρ Κύκκουνον...	Α' ἔκδοσις	1782
17.	»	Παχάρι Χεγιάτ	Α' ;	»
18.	»	Σημαβή παχτζέ ττονανμασή (Βίοι Ἀγίων)	»	1783
19.	Ἰγνατίου Σαράφογλου. Ρισαλέτι... Τζεπέλι Σινανήν...		»	1784
20.	Νικηφόρου Πασχαλζαδέ. Ἐξομολογητάριον		»	1785
21.	Σεραφεῖμ Πισιδεῖον. Νέος Ἐθναυρὸς	Α' ἔκδοσις	»	1795
22.	Ἀβραάμ ἱερέως ἐκ Καισαρείας. Βιβλίον ψυχωφελέστατον...	Νικοδήμου	Κ/Πολις	1799
23.	Γερμανοῦ ἱερομ. ἐξ Ἀλεξανδρέτας. Παροιμίαι Σολομώντος		»	1799
24.	»	Ἐξομολογητάριον	»	1799
25.	»	Παλαιά καὶ Καινὴ Διαθήκη	; ;	»
26.	Σεραφεῖμ Πισιδεῖον. Προσκυνητάριον Ἱερουσαλήμ	Δ' ἔκδοσις	Βιέννη	1799
27.	»	Χατζετναμέ κιταπή Σουλτάν Βαλιτουλάχ	Β' »	Βενετία 1802
28.	»	Λαυσαϊκὸν	»	»
29.	B. I. ἀρχιερέως. Γκιουλζάρι ἱμάνι Μεσιχί	Γ' »	Κ/Πολις	1803
30.	Ἀναστασίου Βαρελζήμπαση. Ἀκολουθία ἀζήζ Μετάληψινιν...		»	1804
31.	Σεραφεῖμ Πισιδεῖον. Νέος Ἐθναυρὸς	Β' »	Βενετία	1804
32.	Ζαχαρίου Ἀγιορείτου Καισαρέως. Λεξικὸν τουρκικὸν καὶ γραικικὸν	Α' ἔκδ.	»	1805
33.	Ἰγνατίου. Προσκυνητάριον Ἀγίου Ὁρους		»	1806
34.	Σεραφεῖμ Πισιδεῖον. Παχάρι Χαγιάτ	Β' ἔκδοσις	»	1806
35.	»	Κολάι ἱμάν νασιχετου...	Β' »	»
36.	»	Ἰτιλά κελαμή	Β' »	»
37.	Γεροζαχαρία Ἀμπαλή. Ἱερὸν ἀπάνθισμα		»	1812
38.	Ζαχαρίου Ἀγιορείτου Καισαρέως. Νέον λεξικὸν γραικικὸν καὶ τουρκικὸν		»	1814
39.	Παπᾶ Γεωργίου Νεαπολίτου. Ἀλτήν ὁλοῦν		Κ/Πολις	1815
40.	Σεραφεῖμ Πισιδεῖον. Ἀζήμ πατησσάχ Μοναστήρ Κύκκουνον	Β' ἔκδοσις	Βενετία	1816

41. Θεοκτίστου Μητροπολ. Χαλπείου. Νικηφόρου Θεοτόκη Κυριακοδρομίον Κ/Πολις 1817
42. Ζαχαρίου Ἀγιορείτου Καισαρέως. Λεξικὸν τουρκικὸν καὶ γραικικὸν Β' ἔκδ. Βενετία 1817
43. Ἀβραάμ ἱερέως ἐξ Ἀνδροονικίου. Θύρα τῆς Μετανοίας Κ/Πολις 1818
44. Διονυσίου ἱερομον. Μώραλη. Ἀζήξ Ἀπόστολοσλαρὴν ἀμελερὴ... Βενετία 1818
45. Ζαχαρίου Ἀγιορείτου Καισαρέως. Λεξικὸν τουρκικὸν καὶ γραικικὸν Γ' ἔκδ. » 1819
46. » » » » Δ' » » ;
47. » » » » Ε' » » ;
48. » » » » Ϛ' » » ;
49. Καρακιουλάφη Ἀναστ. Χα" Γρ. Καισαρέως. Ἀριστοτέλους Φυσιогνωμονικά Κ/Πολις 1819
50. Χα" Γεωργίου Χα" Ζαχαρίαογλου. Πετερημῆξ Ἀλτήν ἀγῆζλῆ Ἰωάννησιν.. » 1820
51. — Ρεσουλεριν ἀμελλερινίν.. τερτζουμεσι » 1826
52. — Ράππ Ἰισᾶ ἐλ Μεσιχίν ἄχτι τζεδιδινίν.. τερτζουμεσι » 1826
53. Ματθαίου Τσιγάλα τοῦ Κυπρίου Πασχάλιον παντοτεινόν Βενετία 1835;
54. Παπᾶ Γεωργίου Οἰκονόμου. Σερίφ Κολαβούζ Κ/Πολις 1835
55. » Ἰνσά » 1836
56. Σωφρονίου ἱερέως ἐκ Σύλλης. Ζωοδόχος Πηγὴ » 1836
57. — Χαζιρέτι Ἀβρααμίν.. κουρπὰν χικιαγεσῆ » 1836
58. — Ταρίφ βέ οὔσουλ τουτιτσαρλῆκ » 1836
59. Μωῦσέως Ἀδαναίου. Μουτενεβᾶ ἱλιμλερὴν ἱτζμαλῆ Σμύρνη 1836
60. — Χαζιρέτι Μωῦσηνὴν πές κιταπλαρῆ Σῦρος 1836
61. — Καινὴ Διαθήκη Ἀθῆναι 1836
62. — Παλαιὰ Διαθήκη » 1837
63. — Ἱστορία Μονῆς Φλαβιανῶν Καισάρεια 1837
64. Παϊσίου Μητρ. Καισαρείας. Τογροῦ τινίγν ταλιμῆ (Κατήχησις Πλάτωνος) Κ/Πολις 1839
65. — Ἰώβ, Παροιμίαι Σολομώντος, Ἐκκλησιαστής Ἀθῆναι 1844
66. Ἐναγγελιστοῦ Μισσηλίδου. Ἠλιοδώρου Θεαγένης καὶ Χαρίκλεια Κ/Πολις 1851
67. Ἰακωβίδου Ἀναστ. Καισαρέως. Ἐσμάρουλ Χαδαῖκ (Καρποὶ κήπων) » 1852
68. Σεραφεῖμ Πισιδεῖον. Βιοὶ ἁγίων Κλήμεντος καὶ Ἀγαθαγγέλου Β' ἔκδοσις » 1852
69. Ἐναγγελιστοῦ Μισσηλίδου. Αἴσωπος » 1854
70. » Χολέρα ρισαλεσῆ » 1854
71. Γεωργιάδου Ἰ. Ἀνδρονικέως. Ἰσπάτι Μεσιχιγέ (τὰ Ἰουδαϊκὰ τοῦ Νεοφύτου) » 1857

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 12ῃ Ὀκτωβρίου 1930.

Σ. Α. ΧΟΥΔΑΒΕΡΔΟΓΛΟΥΣ-ΘΕΟΔΩΤΟΣ